

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Harebo

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", "övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en bråtugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

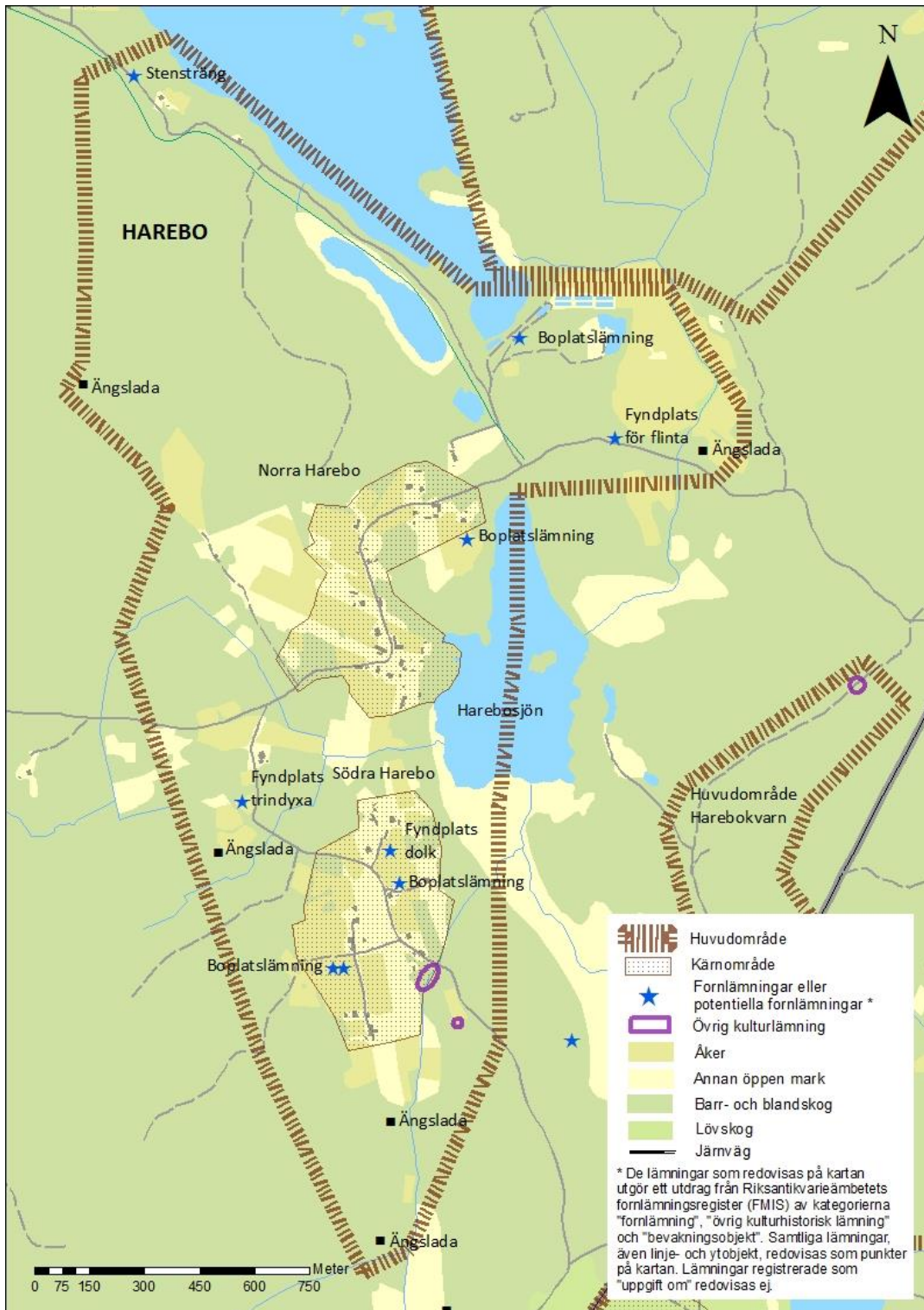
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otidliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Karta över Harebo huvudområde.

HAREBO

Klass 2

Lyckebyån som resurs: F.d. slåttermader och mossodlingar med ängslador. Kvarnlämning.

Skogslandets jordbruk: Gårdar och torp med äldre mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader. Åkrar med stenmurar och odlingsrösen, ängs- och hagmark med ängslador och sommarladugård. Linbasta.

Skogen som resurs: F.d. bondesåg i Norra Harebo, f.d. snickeriverkstad i Södra Harebo.

Källorna: Naturlig vattenkälla i Södra Harebo.

Harebo är en av de större byarna i kommunen. Byn är tydligt uppdelad i en nordlig och en sydlig del, vilka utvecklats från två gårdar. I Norra Harebo uppvisar delar av byn ännu ett oskiftat skick med äldre parstugor och ekonomibyggnader tätt liggande intill varandra samt långsträckta, smala åkertegar. I byn norra del finns även en samlad skolmiljö och en bevarad torpmiljö. I Södra Harebo har 1800-talets skiftesreformer har fått större effekt på bebyggelsen. De utskiftade gårdarna ligger spridda utmed vägarna i området. Områdets landskapsbild är som helhet intressant med ålderdomliga strukturer, objekt och byggnader som stenmurar, odlingsrösen och ovanligt många bevarade ängslador. I bäcken söder om byn har byborna haft en kvarn och i anslutning till ån finns ännu slåttermader och ängslador. Forntida boplatslämningar, fyndplatser och en pestkyrkogård ger ett historiskt djup åt området.

Huvudområdet är beläget utmed Harebosjöns västra sida, strax norr om Långasjö kyrkby. Den vidsträckta byn Harebo¹ är sockens till ytan största by. Byn har utvecklats från två skattehemman, Norregården och Södregården, till två tydliga bykärnor Norra Harebo och Södra Harebo. De två bebyggelsekoncentrationerna har till följd av hemmanklyvningar och skiftesförrättningar utvecklats på olika sätt. Norra Harebo har delvis en äldre karaktär bevarad, där flera gårdar ännu ligger kvar på den gamla bytomten med mangårdsbyggnaderna tätt samlade. Se vidare *Kärnområde Norra Harebo*. I Södra Harebo ligger bebyggelsen spridd utmed vägarna som genomkorsar området, till följd av de skiftesförrättningar som genomfördes under 1800-talets första hälft. Se vidare *Kärnområde Södra Harebo*.

Landskapet kring Harebo är flackt och småbrutet. Odlingsmarken ligger koncentrerad kring de två bebyggelsemiljöerna och har i stort samma former och utbredning som i början av 1800-talet. Odlingslandskapet bryts upp av åkerrenar, röjningsrösen och vällagda stenmurar samt mindre bestånd av lövskog. Delar av ängs- och hagmarken är idag igenväxt och den öppenhet som tidigare i högre grad präglat miljön är borta. Till följd av igenväxning finns idag ingen genomblick mellan de två bykärnorna. De slingrande byvägarna i området har i stort samma sträckning som vid början av 1800-talet.

¹ Namnet Harebo omnämns i handlingar från 1540-talet.

Harebosjön, öster om byn, har varit som varit viktig till fiske för harebobönderna. Ålfisket och övrigt fiske i sjöarna nyttjades samfällt av alla markägarna, vardera efter hemmanstal. I början av 1900-talet utfördes två sjösänkningar av Harebosjön, vilket gav möjlighet till nya mossodlingar och våtängar samt gjorde tidigare våtmarker odlingsbara. Flera av dessa är dock idag igenplanterade. Sjösänkningarna och en påtaglig igenväxning gör att sjöns vattenspiegel idag knappt är synbar från byn. På utmarkerna som hör till byn finns så många som fem madhus/ängslador i olika åldrar och utföranden bevarade, vilka visar på den tidigare så viktiga ängsslåttern. Ladorna har ett högt kulturhistoriskt värde och är särskilt utmärkande för kommunen. Emmaboda är den kommun i länet som har flest ängslador bevarade (ca 130 av ca 300).

Söder om byn rinner en bitvis stensatt å i vilken det finns synliga lämningar efter en kvarn. I byns södra del finns en naturlig vattenkälla² vilken användes som dricksvattenkälla fram till början av 1900-talet. I huvudområdets södra del breder en sammanhängande bokskog om ca 20 ha ut sig och ger prägel åt området.

I skogarna kring Harebo har det funnits en mängd torp och backstugor.³ De flesta kan idag endast kan anas som övervuxna husgrunder, men det finns några bevarade torpmiljöer kvar. Soldatorpet Johansdal har hört till Södra Harebo och ligger på byns västra utmarker gränsande mot Mundekulla ägor (Harebo 2:16). Bostadshuset och en ekonomibyggnad finns kvar, dock i exteriört förändrat skick. Norr om Norra Harebo, utmed vägen mot Hamburg intill Löftens västra strand, ligger två sentida torpmiljöer, Löftesholm (Harebo 1:18) och Nybygget (1:17). De två fastigheterna avstyckades kring sekelskiftet 1900 med lite tillhörande jordbruksmark och är bebyggda med bostadshus och tillhörande uthus. De utgör representanter för den lägenhetsbebyggelse som växte fram på landsbygden i början av 1900-talet.

I bebyggelsens närmaste omgivning finns flera registrerade boplatslämningar (Raä Långasjö 129:1, 130:1, 131:1) och fyndplatser där bl. a. stenåldersdaterade föremål hittats tillsammans med yngre, svärdaterade, objekt tex slagg. Fornlämningarna ger ett historiskt djup till området. På en plats strax söder om Södra Harebo sägs det har legat en pestkyrkogård.

² Källans vatten tränger fram direkt ur berggrunden. Källan har ständigt men svagt flöde och den fryser aldrig.

³ I början av 1900-talet fanns det över 20 torp på utmarkerna och två soldattorp, ett i södra Harebo och ett i Norra Harebo. De flesta försörjde sig inom byn eller som dagsverkstorp till det närbelägna Grimsgöl säteri.

Karta över kärnområde Norra Harebo.

Kärnområde Norra Harebo

Kärnområdet formas kring bebyggelsen på den gamla bytomten i Norra Harebo och de utskiftade gårdarna längs byvägen norrut samt de närmaste inägora.

När man anländer byn norrifrån ligger några av byns gårdar spridda utmed byvägen till följd av det enskifte som berörde byn 1826-27. Vid tiden för skiftet bestod byn av åtta gårdar, vilka låg samlade på den gamla bytomten, samt ett soldattorp i byns norra del (Harebo 1:22). Av de åtta gårdarna fick tre avflytta från den gamla bytomten och det är dessa tre gårdar som ännu ses utmed byvägen (Harebo 1:24, 1:4 och 1:29). Mangårdsbyggnaderna är av varierande ålder (ca 1830-1930-talet). Ekonomibyggnaderna bedöms övervägande vara från tidigt 1900-tal. Intill

byvägen ligger även en samlad skolmiljö med ett f.d. skolhus⁴ (1919) och ett hus tidigare inrymmande två lärarbostäder⁵ (1919), idag privatbostäder (Harebo 1:14 och Harebo 1:19). Husen har exteriört till stor del kvar sitt ursprungliga utförande och man kan ännu utläsa deras ursprungliga funktioner. Till miljön hör även ett uthus med avträden och vedbod. Alldeles i närheten ligger Norra Harebos soldattorp, kallat Nyborg (Harebo 1:22). Det lilla bostadshuset med tillhörande ekonomibyggning är välbevarade och utgör tillsammans en representativ torpmiljö.⁶ I ett annat av husen (1909) längs byvägen bedrevs lanthandel mellan 1910 och 1963 (Harebo 1:28).⁷ Huset är dock exteriört förändrat. På fastigheten finns även en f.d. sågverksbyggnad efter en bysåg (Harebo 1:28).⁸

I kärnområdets södra del, där byvägen gör en skarp sväng, återfinns den gamla bytomten i Norra Harebo. Idag åskådliggörs den gamla bytomten av fyra parstugor (1800-tal) som ligger samlade invid byvägen, vilket ger karaktär av en *släktby*.⁹ Ingen av dessa gårdar behövde flytta ut i samband med skiftet. En av parstugorna är dock ombyggd till garage. Mangårdsbyggnaderna har till viss del moderniserats, men har ännu en äldre karaktär med flera äldre byggnadsdelar bevarade. Mangårdsbyggnaderna omges av spjälstaket. Utanför mangårdsbyggnaderna ligger ekonomibyggningarna, varav flera har en traditionell utformning och representerar tiden från 1800-talets mitt till det tidiga 1900-talet. På inägora nordväst om bytomten kan långsmala åkertegar ännu anas.

En bit väster om bykärnan ligger några byggnader som inrymt olika traditionella verksamheter; en ålderdomlig linbasta i skiftesverk och ett mindre brygghus¹⁰ samt en sommarladugård där korna mjölkades under sommarmånaderna när de betade på utmarkerna. Byggnaderna bidrar till miljöns traditionella karaktär.

⁴ Skolhuset från 1919 ersatte en äldre skolbyggnad på platsen och fungerade som skola för barn i de omkring liggande byarna Mundekulla, Skallebo, Bredalycke, Anemåla, Ingemundebo, Brunamåla och Grimsgöl fram till 1951. Därefter har den använts som militärförråd. Idag privatbostad.

⁵ Huset bestod av två lägenheter. På bottenvåning bodde storskolas lärare med familj och på övervåningen småskolas lärare.

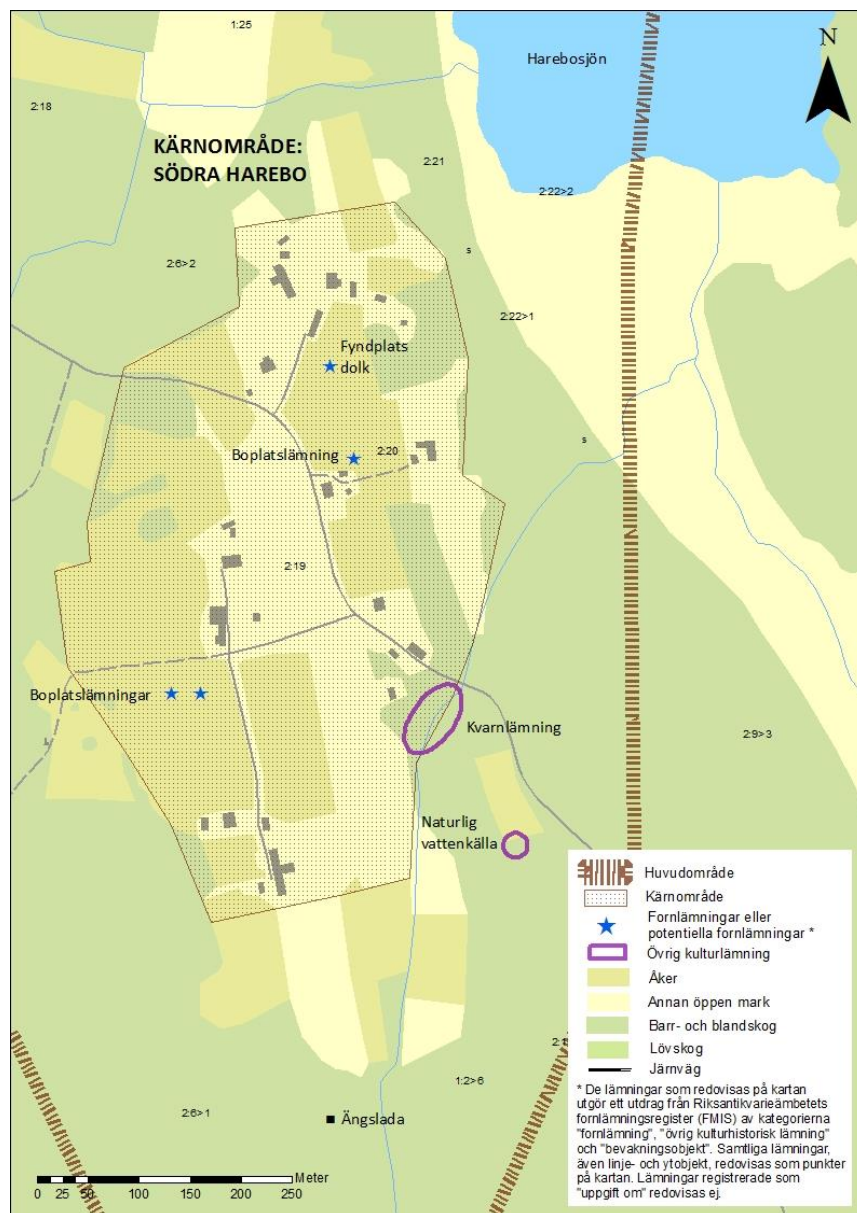
⁶ Den siste soldaten som bebodde torpet var Emmerik Johansson som levde där fram till sin död år 1931.

⁷ Johan August Pettersson handlade förutom med dagligvaror också med möbler som han köpte upp av bygdens bönder.

⁸ Sågen drevs av handlare Johan August Pettersson.

⁹ En *släktby* karaktäriseras av att mangårdsbyggnaderna ligger placerade runt en gemensam gårdsplan med ekonomibyggningarna placerade utanför dessa. Byns speciella struktur har ofta uppstått då en gård i samband med arvskiftet har delats mellan syskon.

¹⁰ Brygghuset/kokhusen låg ofta en bit från den övriga bybebyggelsen p.g.a. brandfaran.

Karta över kärnområde Södra Harebo.

Kärnområde Södra Harebo

Kärnområdet formas kring gårdsbebyggelsen i Södra Harebo och de närmaste inägorna. Byn gårdar ligger samtliga spridda utmed vägarna som genomkorsar området, till följd av de skiftesförrättningar som genomfördes under 1800-talets första hälft. Efter laga skifte som genomfördes 1843, fick fyra av byns då fem gårdar flytta från den ursprungliga bytomten. Endast en gård ligger idag kvar på den gamla bytomten, den nordligaste gården (Harebo 2:22). Flera av mangårdsbyggnaderna i byn är exteriört förändrade, men det finns ännu flera äldre ekonomibyggnader (ca 1850-1900) med en traditionell utformning bevarade. En ladugård byggd av sten (ca 1900) och en lada av skiftesverk utmärker sig särskilt bland ekonomibyggnaderna

(Harebo 2:13).¹¹ På gården finns även en byggnad som användes för skinnberedning vid den rävfarm som fanns på gården under 1930-talet.¹² I byns östra del finns en liten byggnad där det i början av 1900-talet inrymdes en snickarverkstad med tillverkning av bl.a. likkistor (Harebo 2:20).¹³ Den sydligaste gården utgör ännu en väl sammanhållen gårdsmiljö, där såväl mangårdsbyggnad som ekonomibygnader har en bevarad karaktär och med flera äldre byggnadsdelar (Harebo 2:6).

Inägorna närmast bebyggelsen i byn är till delar igenväxt, vilket medfört att det traditionella jordbrukslandskapet inte längre är lika avläsbart.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Bebyggelsestrukturen på den gamla bytomten i Norra Harebo.
- Traditionell utformning av Harebos bebyggelse, gårds- och torpmiljöer. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1800-1930-talet med tidstypisk utformning och bevarad karaktär. Äldre ekonomibygnader, stenkällare och ängslador. Spjälstaket vid bostadshusen.
- Sammanhållen skolmiljö med skolorhus och lärarbostad.
- Äldre, grusade vägdragningar i huvudområdet (byvägen genom Norra Harebo och vidare mot Mundekulla, byvägen genom Södra Harebo).
- De kulturpräglade öppna jordbruksmarkerna med lövträdsbestånd, odlingsrösen, stenmurar, ängslador och sommarladugård. Synliga ägoindelningar av odlingsmarken kring Norra Harebos gamla bykärna.
- De många madhusen/änsladorna.
- Bokskogen.
- Naturliga vattenkällor och kvarnlämning i ån söder om Södra Harebo.

Befintligt skydd

- Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök.

¹¹ År 1903 köptes gården av stenhuggare Frans Gustafsson med familj och det är troligen han som byggt ladugården. Under hans tid uppfördes även det nuvarande bostadshuset 1909.

¹² Rävfarmen drevs av Albin Karlsson mellan åren 1934-1941.

¹³ Snickeriet drevs av Johan August Söderberg. Förutom likkistor tillverkade han även möbler.

Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.

- Harebo by utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns kulturminnesprogram 1984. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskningförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- Särskilt värdefulla byggnader och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurer och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- Kärnområdena är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområden enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom kärnområdena bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en antikvarisk förundersökning. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att planbestämmelser, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör

i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.

- Huvudområdets öppna odlingslandskap har kulturhistoriskt bevarandebestämmelser. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- Gamla vägar inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.

Referenser

Elgqvist, Eric, 1938, *Långasjö. Försök till en sockenbeskrivning*. Långasjö sockens fornminnes och hembygdsförening.

Kulturminnesvårdsprogram för Emmaboda kommun, 1984.

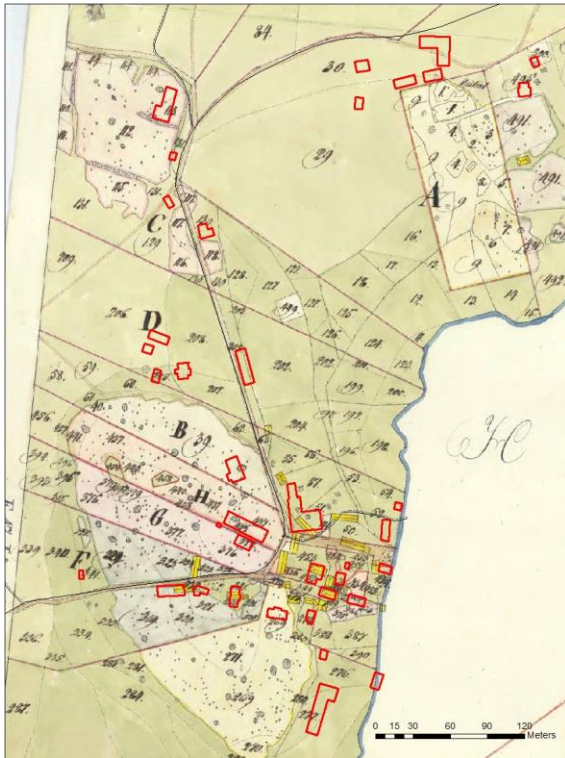
Vejde, P G, 1978, *Gård och By i Långasjö Socken*. Långasjö Hembygdsförening.

Träskoposten nr 1:2010 & nr 4:2006.

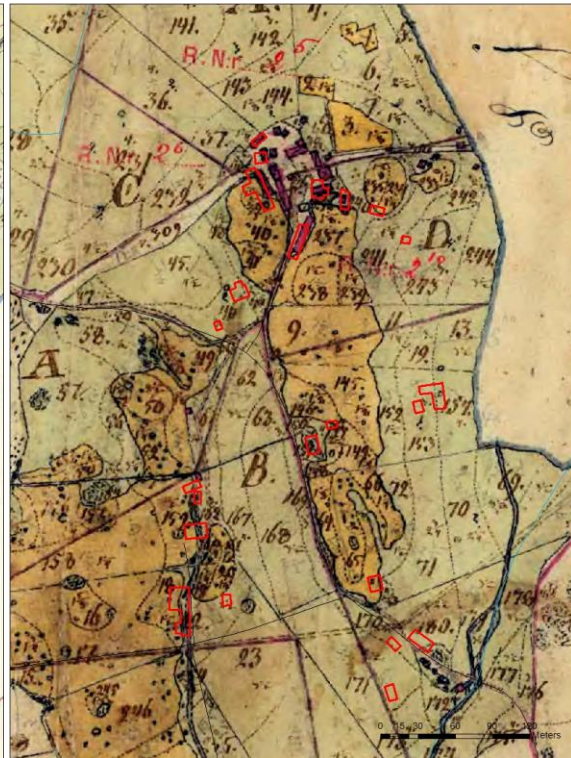
Lantmäteriets historiska kartor.

Riksantikvarieämbetets Fornsök.

Kalmar läns museums topografiska arkiv.

Utsnitt från 1826 års karta över Norra Harebo. Dagens bebyggelse är rödmarkerad.

Utsnitt från 1843 års karta över Södra Harebo. Dagens bebyggelse är rödmarkerad. På den gamla bytomtens läge ligger endast en gård kvar.

Den gamla bytomten i Norra Harebo med fyra parstugor, varav en är ombyggd till garage, Harebo 1:21, 1:25 och 1:7.

Harebo 1:24, mangårdsbyggnad och ladugård. Byvägen genom Norra Harebo kantas bitvis av stenmurar.

Harebo 1:4 är en av de gårdar i Norra Harebo som flyttades ut i samband med enskiftet 1827.

Det f.d. skolhuset och lärarbostäderna i Norra Harebo, Harebo 1:14, 1:19.

Det f.d. soldattorpet i Norra Harebo, Harebo 1:22.

Linbastan ligger en bit väster om bykärnan i Norra Harebo.

Nybygget utmed vägen mot Hamburg, Harebo 1:17.

Lägenhetsbebyggelse från tidigt 1900-tal. Löftesholm, Harebo 1:18.

En av de ängslador som finns på Harebo bys marker. Denna ligger i anslutning till några våtängar söder om Södra Harebo, Harebo 2:6.

På Harebo 2:13 vid södra infarten till Södra Harebo finns en stenlada från början av 1900-talet.

På den gamla bytomten ligger endast en gård kvar, vilken ses till höger. Harebo 2:21 och 2:22.

Byvägen har samma sträckning som i början av 1800-talet och slingrar sig igenom byn. Mangårdsbyggnaden vid Harebo 2:20.

T h: Naturlig vattenkälla i skogen söder om Södra Harebo.

